

PROCEEDINGS

STSS

2008

BROADENING HORIZONS THROUGH RESEARCH

3 - 4 June 2008

M.S. Garden Hotel
Kuantan, Pahang

SOCIAL SCIENCES

Tun Mustapha: Peranan dan Sumbangannya Dalam Pembangunan Sabah

Mat Zin Mat Kib

ABSTRAK

Tun Mustapha ialah tokoh besar negeri Sabah. Sebagai seorang yang pernah menerajui negeri Sabah sebagai Tuan Yang Terutama, Ketua Menteri, Menteri di peringkat persekutuan dan ketua parti politik dalam pembangunan sosial, ekonomi dan politik peranan dan sumbangan beliau adalah tidak dapat dinafikan. Kertas kerja ini membincangkan peranan dan sumbangan beliau dalam pembangunan di Sabah. Latar belakang keluarga yang daif, pendidikan yang sekelumit jua beliau masih mampu menjadi seorang pemimpin yang disegani dan digelar sebagai "Bapa Kemerdekaan Sabah". Kajian kertas kerja ini adalah berasaskan ucapan beliau dalam akhbar-akhbar tempatan sekitar 1960-an dan 1970-an dan penyata tahunan.

Kata kunci: Pendidikan, politik, Sabah, Tun Mustapha, USNO

Pengenalan

Sejak 1963, iaitu apabila Sabah merdeka melalui Malaysia dan 45 tahun berada dalam Malaysia (1963-2008), Sabah telah diwarnai kerenah politik dan pentadbiran. Sabah telah mengalami banyak perubahan. Kesedaran berpolitik bermula agak lewat berbanding dengan negeri-negeri di Semenanjung, iaitu apabila Tun Hj. Mohd Fuad Stephens menubuhkan Pertubuhan Parti Kadazan Bersatu – UPKO pada bulan Ogos 1961, diikuti oleh Parti Pertubuhan Kebangsaan Sabah Bersatu – USNO pada Disember 1962 di bawah pimpinan Tun Datu Hj. Mustapha Datu Harun (Malakun, 1981; Ongkili, 1989; Luping, 1994; Mohammad Agus, 2006) dan kemudiannya penubuhan parti-parti politik yang berjumlah 21 buah semuanya: Sabah muncul sebagai negeri yang paling banyak terdapat parti politik dalam sistem demokrasi di Malaysia. Kemunculan banyak parti politik ini adalah kerana asas penubuhan parti-parti tersebut berasaskan kepada kumpulan etnik di Sabah yang pada satu ketika pernah terdapat 72 kumpulan etnik (Mat Zin, 2003a). Walau bagaimanapun sebahagian daripada kumpulan etnik tersebut telah pupus dan kini tinggal 41 kumpulan etnik sahaja (Mat Zin, 2003b). Sabah juga satu-satu negeri dipaksa mengamalkan sistem penggiliran Ketua Menteri setiap dua tahun bermula dari 1994, iaitu apabila UMNO-BN memerintah Sabah dan sistem ini ditamatkan pada tahun 2004. Dari segi pemerintahan pula, Sabah satu-satu negeri yang kerap bertukar kerajaan: Pertubuhan Parti Kadazan Bersatu – UPKO (1963-1964); Parti Persatuan Orang-Orang China Sabah – SCA (1964-1967); Parti Pertubuhan Kebangsaan Sabah Bersatu – USNO (1967-1976); Parti Bersatu Rakyat Jelata Sabah – BERJAYA (1976-1985); Parti Bersatu Sabah – PBS (1985-1994) dan Barisan Nasional – BN (1994-sekarang). Dari pentadbiran dan politik, Sabah telah ditadbir oleh sembilan Tuan Yang Terutama Yang Di-Pertuan Negeri Sabah (Tun Datu Haji Mustapha Datu Harun (1963-1965); Tun Datuk Pengiran Haji Ahmad Raffae bin OKK Pengiran Haji Omar (1965-1973); Tun Haji Mohd Fuad Stephens (1973-1975); Tun Datuk Mohammad Hamdan Abdullah (1975-1977); Tun Datuk Haji Ahmad Koroh (1977-1978); Tun Datuk Haji Mohammad Adnan Robert (1978-1987); Tun Datuk Haji Mohammad Said bin Keruak (1987-1995); Tun Datuk Seri Panglima Haji Sakaran bin Dandai (1995-2002) dan Tun Datuk Seri Panglima Haji Ahmadshah bin Abdullah (2002-kini) sebagai Ketua Negeri dan tiga belas Ketua Menteri (Tun Haji Mohd Fuad Stephens (Ogos 1963-Disember 1964; April 1976-Juni 1976); Datuk Peter Lo Su Yin (Januari 1965-April 1967; Tun Datu Haji Mustapha Datu Harun (Mei 1967-Oktober 1975); Datuk Haji Mohammad Said bin Keruak (November 1975-April 1976); Datuk Harris Mohd Salleh (Juni 1976-April 1985); Datuk Seri Joseph Pairin Kitingan (April 1985-Mac 1994); Tun Datuk Seri Panglima Haji Sakaran bin Dandai (Mac 1994-Disember 1994); Datuk Mohd Salleh bin Haji Mohammad Said (Disember 1994-Mei 1996); Datuk Yong

Teck Lee (Mei 1996-Mei 1998); Tan Sri Bernard G. Dompok (Mei 1998-Mac 1999); Datuk Osu Sukam (Mac 1999-Mac 2001); Tan Sri Chong Kah Kiat (Mac 2001-Mac 2003) dan Datuk Seri Musa Aman (Mac 2003-kini) sebagai ketua yang menerajui pentadbiran di Sabah. Secara perbandingan dalam kepimpinan Sabah, Tun Datu Haji Mustapha Datu Harun (selepas disebut Tun Mustapha atau Tun) ialah seorang tokoh besar. Beliau pernah menerajui negeri Sabah sebagai Tuan Yang Terutama, Ketua Menteri, Menteri di peringkat persekutuan dan ketua parti politik, dan terlibat secara langsung dalam memerdekakan Sabah melalui Malaysia. Atas sumbangan dan peranan beliau inilah diiktirafkan sebagai “Bapa Kemerdekaan Sabah”. Bagi Tunku Abdul Rahman Al-Haj, Perdana Menteri Malaysia yang pertama, “Tun Mustapha ialah seorang arkitek dan telah merancang setiap pergerakan bagi Sabah untuk masuk bersatu dalam Malaysia (Subki, 1981)” manakala Tun Haji Abdul Razak bin Datuk Hussein, Perdana Menteri Malaysia yang kedua pula mengatakan:

“Negeri Sabah sangat beruntung kerana mendapat pemimpinnya yang seorang nasionalis tulen yang jujur dan dinamis seperti Tun Datu Haji Mustapha. Beliau banyak mengorbankan tenaga, fikiran dan harta benda untuk menegakkan USNO dan Kerajaan Perikatan di Sabah. Beliau telah banyak berjasa kepada bangsa, agama dan tanah air. Jasa beliau kepada negara tidaklah dapat dinilai. Tun Datu Mustapha adalah seorang pejuang kebangsaan dan pemimpin politik yang tegas, berani, jujur dan taat setia yang sukar bandingannya (Abdullah, 2003)”.

Latar Belakang Tun Mustapha

Tun Mustapha telah dilahirkan tanggal 31 Jun 1918 di Kampung Limau-Limauan, Kudat, iaitu daerah yang merupakan pusat pentadbiran British yang terawal di Sabah. Beliau adalah anak sulung daripada sembilan adik beradik hasil daripada perkahwinan Datu Harun Datu Nasaruddin dengan Norani Hj. Abdul Rahim yang keturunan Bajau-Suluk. Tun Mustapha juga mempunyai lima orang adik beradik lagi hasil perkahwinan ayahnya dengan isteri kedua, iaitu Hajah Janzarah. Nama asal Tun Mustapha ialah Datu Badiozaman. Nama Badiozaman ini adalah nama leluhurnya Sultan Badiozaman yang memerintah Pulau Sulu dan Mindanao. Ini jelas menunjukkan salasilah Tun daripada keturunan darah kaum bangsawan yang berasal dari Selatan Filipina, tempat gelaran “datu” yang menjadi Sultan di Sulu Datu Badaruddin, iaitu datuk moyang dari sebelah bapanya ialah adik bungsu daripada Sultan Sulu dan Mindanao, anak yang ketujuh dari Sultan Hisyamuddin, anak Badiozaman Sultan Sulu sebelumnya (Abdullah, 1960). Oleh kerana masa kecil Tun sering sakit-sakit, orang tuanya menganggap nama asalnya itu tidak berapa sesuai dan menukarkan nama Datu Badiozaman kepada Datu Mustapha (Anon., 2003; Hamdan, 2005; Sabihah *et al.*, 2006). Bapa dan kedua-dua datuk Tun (Datu Nasaruddin dan Hj. Abdul Rahim) tidak asaing lagi dalam pentadbiran British kerana mereka pernah menjadi Ketua Anak Negeri pada zaman pemerintahan Syarikat Berpiagam Borneo Utara. Tun telah mendapat pendidikan rasmi pada tahun 1932 di Sekolah St. James, iaitu sebuah sekolah mubaligh Kristian di Kudat.

Sebagai seorang yang kuat pada pegangan agama Islam, Tun telah menunaikan beberapa kali fardhu haji ke Mekah. Tun juga membantu ramai penduduk Sabah dengan wang beliau sendiri. Tun memang ingin melihat rakyat bersatu padu bukan sahaja melalui politik malah secara sosial dan budaya. Beliau percaya Islam merupakan faktor perpaduan yang sangat kuat. Oleh itu beliau sering mengajak penduduk Sabah memeluk agama Islam. Namun, perlu disebut di sini bahawa beliau tidak pernah menggunakan sebarang kekerasan dalam mengajak orang ramai memeluk agama Islam. Tun Datu Haji Mustapha mendirikan rumahtangga dengan Toh Puan Hajah Rahmah Zulkarnain (meninggal dunia pada tahun 1991) dan isteri keduanya Toh Puan Meriam dan dikurniakan 10 orang anak. Tun Datu Haji Mustapha bin Datu Harun telah meninggal dunia pada 2 Januari 1995 di Pusat Perubatan Sabah, Kota Kinabalu.

Tun Mustapha Semasa Pentadbiran British

Pada masa itu, Sabah dikenali dengan nama Borneo Utara dan diperintah oleh Syarikat Berpiagam Borneo Utara (SBBU) sebagai sebuah syarikat perdagangan British. Dalam tahun 1928 sewaktu umurnya belum pun sampai 10 tahun, Tun mula bekerja sebagai budak suruhan untuk Mr. E.W. Morrell, Residen Kudat. Dalam tahun 1932 beliau masuk sekolah St. James di Kudat, tetapi sembilan bulan kemudian ketika beliau masih lagi dalam darjah satu, beliau berhenti sekolah setelah ibunya meninggal dunia dan bapanya pula ditukar bekerja di tempat lain. Bapanya juga pernah menjawat jawatan rendah dalam SBBU.

Dua tahun setelah berhenti sekolah, pada 18 Oktober, 1934 beliau mula bekerja sebagai budak pejabat di bawah Pegawai Daerah masa itu, Mr. E. R. Evans. Kehidupan sebagai budak pejabat bukannya yang paling menyeronokkan tetapi Tun masih ingat kebaikan Mr. Evans. Melalui galakan Mr. Evans, Tun bekerja keras meningkatkan pengetahuannya. Kesungguhan beliau belajar menyebabkan beliau dinaikkan pangkat ke jawatan Kerani Anak Negeri dan Kerani Candu pada 1 Februari 1937. Jawatan ini beliau sandang sehingga pendudukan Jepun di Tanah Melayu.

Semasa pendudukan Jepun inilah mula menjadi pejuang menentang kuasa luar. Kerana semangat inilah beliau melepaskan diri ke Filipina pada 24 Disember 1944, untuk menyertai perang gerila berpangkat prebet. Pada 1 Januari 1945, beliau dinaikkan ke pangkat Sarjan dalam askar tetap dan ditempatkan dalam Perkhidmatan Rahsia. Beliau terlibat dalam beberapa pertempuran dengan pihak Jepun dan dengan pantas dinaikkan ke pangkat Leftenan Satu. Bakat kepimpinannya yang semula jadi yang tidak sahaja mampu memimpin pengikutnya malah mampu memimpin kegiatan-kegiatan kemerdekaan. Sifat inilah yang membawa kepada penempatan beliau ke Borneo Utara untuk merisik pertahanan musuh. Pada 15 April, 1945 beliau dinaikkan ke pangkat Kepten dan tidak lama sesudah itu memasuki pula Pertubuhan Gerila British di Borneo Utara di bawah pimpinan Kol. R.G.P.N. Combe OBE, MC sehingga unit itu dibubarkan pada 9 September 1945.

Semasa Borneo Utara dibangunkan semula, Tun terus bekerja keras untuk negaranya. Dalam tahun 1951, beliau dilantik sebagai Ketua Anak Negeri Gred 1 yang membawa gelaran Orang Kaya-Kaya (OKK). Dalam tahun 1952 beliau dipilih mengikuti kursus pertanian di RIDA di Malaya. Sekembalinya beliau ke tanah air, beliau dilantik oleh Gabenor sebagai Ahli Dewan Undangan dan Dewan Eksekutif. Mulai daripada sinilah beliau mula mempelajari jentera politik walaupun dalam keadaan terhad.

Sebagai anak watan sejati, pihak berkuasa Koloni memberikan beliau peluang bercakap dalam dewan. Dalam tahun 1959, dua tahun sebelum Perdana Malaya ketika itu, Tunku Abdul Rahman Putera mengilhamkan dan mengutarakan idea negara Persekutuan Malaysia, Tun dihantar ke United Kingdom untuk mempelajari Bahasa Inggeris dan Politik selama setahun atas anjuran kerajaan Koloni Borneo Utara dan British Council. Langkah ini merupakan langkah bijak lagi berpandangan jauh. Sesudah kembali ke tanah air Tun mula bekerja keras untuk kemerdekaan Sabah. Pada ketika itulah idea Malaysia muncul dan diterima sebagai satu cara mendapatkan kemerdekaan.

Tun dan Pembangunan Politik di Sabah

Tun merupakan individu penting politik Sabah. Beliau memainkan peranan pada peringkat awal penubuhan parti USNO. Parti USNO terbentuk hasil penggabungan beberapa buah persatuan Islam serta badan kebudayaan dan bahasa yang didokong oleh masyarakat Islam. Antara persatuan yang menghantar wakil dalam kongres USNO ialah PIS, PIT, PIP, Persatuan Melayu Labuan, Persatuan Anak Indonesia Sandakan, Jesselton & Lahad Datu, AGABA Cawangan Sandakan, Pergaulan Anak Negeri Sandakan dan Persatuan Pakistani Jesselton (Hamdan, 2005).

Pada 2 Jun 1961, Tun Datu Mustapha berjaya mengumpulkan seramai enam puluh orang di rumah Haji Abdullah Salleh, di Pekan Kudat bagi membincangkan kemerdekaan Sabah. Hasil daripada mesyuarat yang diadakan, maka pada 24 Jun 1961, suatu mesyuarat khas telah diadakan di Kelab Rekreasi Kudat untuk membentuk Jawatankuasa Penaja Pertama USNO. Kemuncak

daripada pertemuan yang diadakan, maka pada 23-24 Disember 1961 di Pekan Kudat, mereka mengambil langkah menubuhkan parti USNO bersempena berlangsungnya Kongres USNO yang pertama. Kongres ini dihadiri sebahagian besar kaum Bajau, Suluk dan Dusun yang berada di sekitar Kudat.

Dalam kongres USNO yang pertama, seramai 6000 orang telah berkumpul di Pekan Kudat semata-mata menunjukkan persetujuan terhadap kemerdekaan Sabah melalui Malaysia.

Pada 24 Disember, 1961 beliau dipilih sebagai Presiden USNO. Beliau terus bekerja sebagai Ahli Dewan Undangan dan Dewan Eksekutif. Apabila Sabah diberikan hak pemerintahan sendiri beliau dilantik sebagai Ahli Kerajaan Tempatan. Beliau bertugas dalam Jawatankuasa Perundingan Setiakawan Malaysia dan mengambil bahagian penting dalam perundingan diantara pasukan Malaya dan British.

Apabila Sabah diberi taraf berkerajaan sendiri pada 31 Ogos, 1963, dan merdeka melalui Malaysia 16 hari sesudah itu, iaitu pada 16 September, 1963. Tun telah dilantik sebagai Yang Di-Pertua Negeri Sabah yang pertama. Pada 26 November 1964 Yang Di-Pertua Agong mengurniakan beliau darjah yang tertinggi yang membawa gelaran "Tun" sebagai menghargai sumbangan beliau kepada Malaysia pada tahun 1966.

Tun telah dilantik sebagai Yang Dipertua Negeri Sabah yang pertama pada 16 September 1963, Tun Mustapha yang lebih dikenali dengan panggilan Tun, setelah berkhidmat genap dua tahun, Tun menolak tawaran untuk terus berkhidmat sebagai Yang DiPertua Negeri oleh kerana beliau yakin bahawa beliau boleh menyumbang bakti yang terbaik kepada negeri Sabah dan juga negara melalui penglibatan aktif dalam arena politik. Tambahan pula Tun merasa sedih melihat perselisihan faham dan perpecahan di kalangan sesama saudaranya kaum Bumiputra yang mana pada masa itu berpecah di bawah dua parti politik, iaitu Pertubuhan Kebangsaan Sabah Bersatu (USNO) yang ditubuhkannya sendiri dan Pertubuhan Pasok-Momogun Kadazan Bersatu (UPKO) yang ditubuhkan oleh adik angkatnya Tun Haji Mohd Fuad Stephens (sebelum memeluk Islam, namanya Donald Stephens).

Selepas itu beliau telah mengambil keputusan untuk menerajui kepimpinan USNO. Walaupun langkah ini merupakan pengorbanan yang paling besar namun bagi beliau, masa depan Negeri Sabah mengatasi kepentingan diri sendiri. Beliau siap sedia mengeneppikan kepentingan diri demi rakyat.

Dalam dua tiga tahun pertama kemerdekaan Sabah, suasana politik tidak begitu sesuai untuk pertumbuhan yang sihat di negeri ini. Pemimpin-pemimpin sering bercakaran di antara satu sama lain terutama sekali para pemimpin dua buah parti di Sabah, iaitu The United Sabah National Organisation (USNO) dan United Pasok Momogun Organisation (UPKO). Selain itu pemimpin-pemimpin Persatuan Cina Sabah atau Sabah Chinese Association (SCA) juga tidak sehaluan. Berbagai-bagai usaha telah Tun laksanakan untuk mencapai matlamatnya. Terlebih dahulu beliau berusaha menyatupadukan dua buah parti utama, iaitu USNO dan UPKO di bawah satu bumbung dan usaha ini berjaya mendapat sokongan hebat dari orang ramai. Matlamat utama beliau setelah mewujudkan suasana politik yang stabil di Sabah ialah melicinkan hubungan di antara Kerajaan Negeri dan Persekutuan yang mana ini memerlukan satu keyakinan dan diplomasi yang besar.

Kerajaan Persekutuan menghargai apa yang Tun ingin lakukan dan telah memberi segala galakan dan bantuan; dengan itu ini akan menentukan kemajuan ekonomi dan sosial negeri Sabah. Tidak lama kemudian Tun telah dilantik dengan sebulat suara oleh Dewan Undangan Negeri Sabah menjawat jawatan dalam Parlimen Malaysia melalui sistem pemilihan sementara yakni pemilihan secara tidak langsung ke Parlimen Negara. Pada 22 Julai 1966, beliau dilantik menjadi Menteri Persekutuan bagi Hal Ehwal Sabah dan Pertahanan Awam.

Walau bagaimanapun beliau meletakkan jawatan dalam bulan April 1967 untuk bertanding dalam pilihan raya yang hendak diadakan di Sabah. Kawasan yang dipilihnya ialah Bengkoka-Banggi. Beliau memenangi kerusi itu dengan majoriti besar. Tun Mustapha dilantik menjadi Ketua Menteri Sabah yang ke-3 pada bulan Jun 1967.

Setelah mendapat mandat jelas dari penduduk Sabah, Tun tidak membuat masa terus mengorak langkah memenuhi manifesto pilihanraya Parti Perikatan dengan menyediakan Kerajaan yang dinamis yang melaksanakan projek-projek yang dirancangkan di bawah Rancangan Malaysia Pertama yang dilancarkan dalam tahun 1966. Cogan kata beliau ialah "Revolusi Kemajuan Sabah". Melalui cogan kata ini perubahan-perubahan besar berlaku di Negeri Sabah

dalam jangka masa yang singkat.

Di bawah pimpinan beliau banyak projek baru dilaksanakan termasuklah pembesaran lapangan terbang antarabangsa dan penubuhan rangkaian televisyen seluruh negeri. Untuk mempercepatkan lagi pertumbuhan ekonomi dan untuk segera menampakkan hasil-hasilnya Tun mengarahkan supaya lebih wang simpanan negeri dalam Tabung Wang Yang Disatukan dipergunakan untuk membiayai projek-projek pembangunan supaya pelaksanaannya tidak terlambat. Strategi ini sekarang sudah menampakkan hasil.

Di medan politik beliau dengan jayanya menggabungkan dua buah parti bumiputra di bawah satu kepimpinan. Buat pertama kali Bumiputra di Sabah berpadu di bawah satu parti politik apabila UPKO dibubarkan dan kesemua ahli-ahlinya menyertai USNO dalam tahun 1968.

Penyatuan Bumiputra di bawah satu parti politik bukan sahaja mengukuhkan Bumiputera malah merupakan sumbangan besar terhadap perpaduan dan kesatuan negara. Dalam membangun negara seperti Malaysia, usaha seperti ini mestilah dilaksanakan dengan jayanya pada peringkat awal-awal lagi. Inilah hasil kepimpinan dinamis Tun dan tanda perpaduan perbalahan kaum telah berlaku. Maka adalah satu kejayaan besar bagi beliau dan juga Parti Perikatan Sabah yang dipimpinannya apabila beliau dan juga Parti Perikatan memang tanpa bertanding setelah percalonan ditutup bagi Pilihan Raya Umum Sabah yang kedua pada 5 Oktober, 1971. Dari 32 orang calon yang menang itu, 28 daripada parti USNO dan empat dari Persatuan Cina Sabah atau SCA.

Tun Mustapha dan Pembangunan Ekonomi Rakyat

Atas sifat keprihatinan beliau kepada rakyatlah maka beliau mengadakan satu cara yang unit membahagi-bahagikan kekayaan negeri melalui Yayasan Sabah yang ditubuhkan dalam tahun 1967.

Di bawah sistem ini Yayasan Sabah menubuhkan satu Tabung Amanah yang diberi nama Amanah Tun Datu Haji Mustapha. Dalam skim ini pendapatan Yayasan Sabah yang kebanyakannya dari pengambilan kayu balak disimpan dalam satu amanah. Setiap rakyat dewasa Malaysia yang tinggal tetap di Sabah diberi satu saham. Kinabalu Sabah Times (1973) melaporkan \$14 juta telah diberikan kepada 178,937 pemegang saham. Para pemegang Saham Amanah Yayasan Sabah akan melaburkan pendapatannya dalam berbagai-bagai usaha termasuk perkapalan yang telahpun ditubuhkan di bawah usaha sama dengan sebuah syarikat Jepun. Dengan itu, buat pertama kalinya dalam sejarah rakyat negeri ini mempunyai hak terhadap kekayaan Negeri Sabah dalam erti kata yang sebenarnya.

Tumpuan awal Tun juga kepada pembangunan luar bandar, iaitu bagaimana menukar sistem ekonomi sara diri kepada ekonomi pertanian komersil. Atas kesedaran inilah Tun telah menilai semula peranan Lembaga Tabung Getah Sabah (LTGS) yang ditubuhkan pada 1950 melalui Ordinan 1950, iaitu semasa pemerintahan British. Semasa Tun, LTGS telah diberi peranan supaya pendapatan pekebun-pekebun kecil terjamin. Usaha yang telah diambil ialah kilang getah ketul yang pertama telah ditubuhkan pada tahun 1969. Dengan campur tangan kerajaan telah menghasilkan getah yang bermutu tinggi dan peningkatan hasil getah: 1970 sebanyak 465 tan dan dua tahun kemudian meningkat 2,552 tan (Anon., 2003). Tun juga turut Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah (SEDCO) pada 21 Disember 1971, yang diberi tugas untuk membantu kerajaan negeri melaksanakan Dasar Ekonomi Baru (DEB) di bawah Rancangan Malaysia Kedua (1971-1975) dan berfungsi sebagai jentera kerajaan untuk mempercepatkan pembangunan perindustrian, komersil dan ekonomi di negeri Sabah serta menggalakkan menggalakkan penyertaan bumiputera dalam bidang-bidang tersebut (Anon., 2003). Usaha seterusnya yang dibuat oleh Tun untuk pembangunan ekonomi untuk meningkatkan ekonomi rakyat Sabah ialah Lembaga Padi Sabah pada tahun 1967 dan Lembaga Kemajuan Tanah Negeri Sabah pada 1969.

Tun Mustapha dan USIA

Penubuhan USIA tidak dapat dipisahkan parti politik USNO (United Sabah National Organisation) kerana penubuhan USIA ditubuhkan oleh pemimpin USNO dan tidak dapat tidak USIA sering dipergunakan untuk kepentingan politik USNO. Kebanyakan Ahli Jawatankuasa Tertinggi USIA pada peringkat awal adalah terdiri daripada pemimpin USNO (Penyata Tahunan USIA 1969-1970). Perkara ini berlaku kerana pertubuhan ini digerakkan oleh pemimpin USNO.

Sebagai sebuah pertubuhan yang ditubuhkan oleh kerajaan USNO, USNO di bawah pimpinan Tun Datu Mustapha telah meluluskan peruntukan yang agak besar bagi menjalankan kegiatan USIA. Sebagai contoh, dalam tahun 1970 sejumlah 150,000.00 diagihkan bagi tujuan pembangunan sekolah agama yang terdapat di Sabah (Penyata Tahunan USIA 1969-1970). Begitu juga sejumlah RM 100,000.00 disalurkan di Seluruh Sabah bagi pembangunan Masjid dan Surau. Dalam tahun 1972, peruntukan untuk badan USIA dinaikkan kepada RM 2,718,280. Peruntukan ini dibahagikan kepada tiga jabatan utama iaitu Jabatan Setiausaha Agung, iaitu sebanyak RM 2,277,320 manakala Badan Tabligh USIA RM 236,960 dan Badan Penerangan sebanyak RM 204,000 (Penyata Tahunan USIA 1969-1970). Badan Tabligh USIA, itu sebuah badan yang berperanan meningkatkan bilangan penganut Islam Sabah telah mendapat peruntukan yang agak besar (Hamdan, 2005).

Dengan adanya usaha badan USIA ini menyebabkan dalam tahun 1972, bilangan penganut Islam Sabah berjaya ditingkatkan kepada 53 peratus berbanding hanya 37 peratus sebelum itu. Pada kerajaan USNO, dengan bertambahnya peratusan umat Islam Sabah, maka USNO berharap agar sokongan terhadap parti itu akan meningkat. Tun Mustapha memaklumkan bahawa sehingga Mei 1974, USIA telah berjaya mengIslamkan hampir 100,000,00 orang (96,400 orang) bermula dari tarikh penubuhan. Kerajaan USNO berharap dengan pertambahan umat Islam di Sabah ini membolehkan umat Islam Sabah menjadi kumpulan majoriti di negeri ini manakala "saudara baru", sudah tentu akan memberikan sokongan kepada kerajaan USNO. Antara kejayaan terbesar Badan Tabligh USIA ialah dapat menarik Tun Fuad Stephens dan keluarganya memeluk Islam pada 5 Januari 1971, yang berlangsung di kediaman Tun Mustapha di Tanjung Aru. Selain itu, Tun Mustapha juga berjaya membeli sebuah Gereja SDA yang terletak di tengah-tengah bandar Kota Kinabalu dengan harga RM 1,050,000 untuk dijadikan Masjid (Hamdan, 2005).

Sebagaimana kata Senator Datuk Haji Abu Bakar Titingan, Yang Di-Pertua Majlis Agama Islam Sabah memberi pandangan beliau bahawa Tun dalam melaksanakan hasrat negara di bidang menyatu-padukan rakyat seluruhnya supaya menjadi kuat dan padu, usaha yang paling utama dilakukan ialah di bidang dakwah Islam. Beliau teguh dengan keyakinannya, sekiranya rakyat dapat menganut satu agama suci iaitu Islam sahaja, maka perpaduan akan diwujudkan dengan kukuh dalam arti kata yang sebenar-benarnya dan tidak akan tergugat lagi. Tetapi walau bagaimanapun, beliau amat menyedari bahawa hasrat dan keyakinannya itu bukanlah suatu perkara yang mudah hendak dilaksanakan. Di samping berusaha di bidang dakwah Islam, sebagai Bapa Kemerdekaan Sabah menerusi Malaysia, beliau juga berusaha kuat untuk menyatupadukan rakyat terdiri daripada berbagai-bagai keturunan dan agama demi untuk kestabilan rakyat negeri itu supaya rakyat dapat bersama-sama mengencap nikmat kemerdekaan, iaitu keamanan, keharmonian, kemakmuran dan kebahagiaan.

Tun Mustapha dan Pendidikan

Jika hari ini kita bercakap tentang pembangunan modal insan melalui pendidikan, mulai tahun 1966 telah bermula era baru dalam pembangunan pendidikan di Sabah dengan memberi tumpuan pendidikan kepada seluruh rakyat Sabah. Mohd. Noor (1978) merakamkan bahawa Tun yang menyedari bahawa pendidikan dalam jangka panjangnya akan dapat meningkatkan taraf hidup bumiputera. Usaha pembangunan pendidikan ini telah diserahkan oleh Yayasan Sabah, yang ditubuhkan berasaskan Enakmen Yayasan Sabah No.8 yang telah diluluskan dan dikuatkuasakan oleh Dewan Undangan Negeri pada 4 Mei 1966. Dalam ucapan penubuhan Yayasan Sabah pada 9 November 1965 di pekan Mesapol, Sipitang, Tun mengatakan bahawa Yayasan Sabah

9 November 1965 di pekan Mesapol, Sipitang, Tun mengatakan bahawa Yayasan Sabah ditubuhkan dengan nekad bahawa sebuah pertubuhan persendirian boleh memainkan penting dalam merangsang pembangunan Malaysia. Ia akan bertumpu kepada kemajuan manusia dalam bidang pelajaran, social, kebudayaan dan pembangunan ekonomi serta dalam proses menyelesaikan masalah-masalah pemodenan Malaysia (Anon., 2003).

Pada penghujung 1966 sejuta geran pelancaran pendidikan telah diperuntukan. Mulai daripada sinilah Yayasan Sabah memulakan program sulungnya dengan pemberian Biasiswa Harian kepada murid-murid sekolah menengah di seluruh negeri Sabah dengan kadar RM130.00 setahun. Selain program ini, Yayasan Sabah mengadakan Program Bantuan Yuran Peperiksaan, bantuan buku, bantuan bekalan susu, bantuan pakaian persekolahan, Asrama Yayasan Sabah dan biasiswa dalaman dan sebagainya lagi. Kesungguhan kerajaan di bawah pimpinan Tun dalam pemberian biasiswa dapat dilihat seperti Jadual 1 dan 2 dirujuk daripada Anon (2003).

Jadual 1: Belanjawan Biasiswa Dalaman 1967 - 1974

TAHUN	BIASISWA HARIAN		BIASISWA ASRAMA	
	Unit (Penuntut)	Jumlah (RM)	Unit (Penuntut)	Jumlah (RM)
1967	1102	164234	0	0
1968	708	101361	0	0
1969	703	99805	0	0
1970	1170	158348	5	2500
1971	1693	244161	12	6000
1972	1159	154997	10	5000
1973	1677	183737	25	12500
1974	1209	155530	17	9640
JUMLAH	9421	1262173	69	35640

Jadual 2 : Perincian Belanjawan Biasiswa Sekolah Menengah Di Semenanjung Malaysia

TAHUN	JUMLAH PENUNTUT (TAHUN TERKINI)	BELANJAWAN TERKUMPUL (RM)
1968	115	147607
1969	233	170561
1970	352	262196
1971	770	423669
1972	604	658105
1973	584	776510
1974	672	748609
JUMLAH		3187257

Selain pemberian biasiswa, Yayasan Sabah juga turut memberi pinjaman untuk penuntut yang ingin melanjutkan pengajian mereka di universiti dalam dan luar negara seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 3 di bawah.

Jadual 3 : Jumlah Pinjaman Untuk Penuntut Universiti Dalam Dan Luar Negara

TAHUN	MALAYSIA	LUAR NEGARA	JUMLAH PENUNTUT
1967	0	2	2
1969	0	2	2
1970	2	4	6
1971	1	5	6
1972	6	4	10
1973	4	9	13
1974	13	6	19
JUMLAH	26	32	58

Yayasan Sabah mengadakan program menghantarkan penuntut bumiputera untuk mengikuti persekolahan peringkat menengah di sekolah-sekolah terpilih di Semenanjung Malaysia, seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 4 di bawah. Usaha ini juga dapat memupuk perpaduan nasional.

Jadual 4 : Bilangan Pembiayaan Penuntut Ke Sekolah Menengah Di Semenanjung Malaysia Oleh Yayasan Sabah 1968 – 1974

TAHUN	TINGKATAN 1	TINGKATAN 1 (SAINS)	KOLEJ SAINS MARA	TINGKATAN 4 (SAINS)	TINGKATAN 6	JUMLAH
1968	115	0	0	0	0	115
1969	117	0	0	0	0	117
1970	120	0	0	0	0	120
1971	120	0	0	18	0	138
1972	119	0	15	19	0	153
1973	0	16	3	57	0	76
1974	108	12	6	46	8	190
JUMLAH	699	28	24	140	8	909

Tun juga menjadi pemeran utama dalam merealisasikan kewujudan YS-ITM (kini Universiti Teknologi MARA Sabah) pada 1973 dan Universiti Kebangsaan Malaysia pada 1974. Kedua-dua institusi ini telah mempelopori institusi pengajian tinggi di Negeri Di Bawah Bayu. Kedua-dua institusi pengajian ini, khususnya Universiti Teknologi MARA Sabah merupakan institusi yang paling menyumbang sumber tenaga profesional dan separa profesional untuk pembangunan Sabah.

Kesimpulan

Sumbangan Tun di pelbagai bidang seperti yang dibincangkan di atas di peringkat-peringkat, baik dalam negeri, dalam negara mahupun luar negara telah dinilai oleh para pemimpin tersebut. Sebagai menghargai sumbangan besar beliau pentadbiran pada zaman British, pada tahun 1951 beliau telah dilantik menjadi Ketua Anak Negeri Gred 1 yang membawa gelaran OKK (Orang Kaya-Kaya). Negeri Sabah sendiri, pada 16 September 1964 telah menganugerahkan Darjah

beliau telah dilantik menjadi Ketua Anak Negeri Gred 1 yang membawa gelaran OKK (Orang Kaya-Kaya). Negeri Sabah sendiri, pada 16 September 1964 telah menganugerahkan Darjah Kebesaran Tertinggi Negeri Sabah, iaitu Datuk Seri Panglima Darjah Kinabalu (Kelas Pertama) yang membawa gelaran Datuk Seri Panglima. Negeri-negeri di Semenanjung Malaysia dan Sarawak juga turut menganugerahkan kepada Tun dengan darjah-darjah kebesaran. Tun dianugerahkan Darjah Seri Indera Mahkota Pahang (SIMP) daripada DYMM Sultan Pahang bersempena hari Keputeraan Baginda yang ke-65 pada 20 September 1969 manakala DYMM Sultan Johor menganugerahkan beliau Darjah Seri Paduka Mahkota Johor (SPMJ) pada 27 Oktober 1970 dan pada 29 Mac 1971, beliau menerima gelaran Seri Paduka Mahkota Perlis (SPMP). Pada 15 September 1971, beliau dianugerahkan Darjah Seri Paduka Chura Si Manja Kini (SPCM) oleh DYMM Sultan Perak, bersempena hari Keputeraan Baginda yang ke-47. Pada 20 Ogos 1970 pula, Tun menerima Darjah Penglama Negara Bintang Sarawak (PNBS), Sarawak semasa beliau mengiringi TYT yang Di-Pertua Negeri Sabah melawat ke Sarawak.

Pada 26 November 1964, DYMM Seri Paduka Baginda Yang Di-Pertuan Agong menganugerahkan beliau Darjah Seri Maharaja Mangku Negara (SMN) Darjah Kebesaran Tertinggi Negara yang membawa gelaran "Tun" dan beliau merupakan anak Sabah yang pernah menerima anugerah ini. Beliau juga telah dilantik sebagai Pro Canselor Universiti Pertanian Malaysia bagi tempoh November 1973 hingga Februari 1990.

Tun juga turut menerima anugerah darjah kebesaran daripada luar negara, iaitu pada tahun 1972, Presiden Lebanon telah menganugerahkan kepada Tun anugerah K. St. J – Knight of (The Order of) St. John Jerusalem kerana sumbangan besar beliau terhadap perpaduan Islam. Tun juga menerima anugerah KVO (Knight of the Valiant Order) dan OBE (The Order of the British Empire). Walaupun dengan latar belakang keluarga yang sederhana, pendidikan yang sekelumit beliau jua masih mampu menjadi seorang pemimpin yang disegani dan digelar sebagai "Bapa Kemerdekaan Sabah".

Rujukan

- Abdullah, H. (1960). *Tun Datu Mustapha bapa kemerdekaan Sabah*. Kuala Lumpur: Percetakan Suarasa.
- Anon. (2003). *Jawatankuasa penulisan, penyuntingan dan penerbitan - Tun Mustapha dan pembangunan Sabah*. (2003). Kuala Lumpur: Yayasan Sabah-Universiti Kebangsaan.
- Hamdan, A. (2005). *Parti politik USNO & BERJAYA di Sabah*. Tesis Sarjana. Universiti Malaysia Sabah: Sekolah Sains Sosial.
- Kinabalu Sabah Times*. (1973, Julai 11).
- Luping, J. L. (1994). *Sabah's dilemma: The political history of Sabah (1960-1994)*. Kuala Lumpur: Percetakan Eshin.
- Malakun, C., D., B. (1981). *Political development in Sabah, 1881-1981*. Dlm Anwar Sullivan and Cecilia Leong (Eds.), *Commemorative History of Sabah, 1881-1981*. Kuala Lumpur: The Sabah State Government.
- Mat Zin, M.K. (2003a). *Kristian di Sabah, 1881-1994*. Bangi, Selangor: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mat Zin, M.K. (2003b). *The formation of a new society among the indigenous people of Sabah: A historical perspective*. *Asian Profile*, 31(6).
- Mohammad Agus, Y. (2006). *Malaysia Federalism: Conflict or consensus*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.

- Mohd. Nor, L. (1978). *Perkembangan pelajaran di Sabah*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ongkili, J., P. (1989). Political development in Sabah, 1963-1988. Dlm. J.G. Kitingan & M.J. Ongkili, (Eds.), *Sabah 25 years later: 1963-1988*. Kuala Lumpur: Institute for Development Studies (Sabah).
- Sabihah, O., Ismail, A., & Baszley, B.B. (2006). *Tun Datu Hj. Mustapha bin Datu Harun: Jasabaktinya dalam pembangunan sosial di Sabah*. Kota Kinabalu: Penerbit Universiti Malaysia Sabah.Fakulti Sains Pentadbiran dan Pengajian Polisi
- Subki, L. (1981). *Sebahagian dari memoir Tun Datu Mustapha*. Kuala Lumpur: Penerbitan Pustaka Antara.
-

MAT ZIN MAT KIB, Universiti Teknologi MARA Sabah. matzinma@sabah.uitm.edu.my;
mzmkib@yahoo.com.